

Međusobna povezanost i upućenost kao naša zajednička sudbina

Marko P. Đurić

Velika Ivanča, Srbija

Sažetak

Autor u svom članku govori o međusobnoj povezanosti i upućenosti između hrišćana i muslimana prvenstveno iz svoje vjerske perspektive. Međutim, kako po njemu nikad nije bilo između balkanskih pravoslavnih hrišćana i sunitskih muslimana, znamo za povijest sa kojom se ne možemo pohvaliti. Međusobno povezivanje između hrišćana i muslimana, a zatim između historijskih crkava, autor vidi kao nužnu potrebu sadašnjeg povijesnog trenutka, pri čemu svakako da to povezivanje ne bi bilo na štetu vlastitog identiteta, već samo u cilju njegova obogaćenja i izgradnje religijskog mira među balkanskim vjernicima. Bez mira među religijama neće biti mira ni među narodima Balkana. Da bismo došli u takvo stanje, nužno nam je da znamo istinu o drugom, kako u teološkom tako i u drugom smislu.

Ključne riječi: mir, hrišćanstvo, islam, teologija, crkva, Biblija, Kur'an, bog, Isus, Muhamed, a. s., upućenost, povezanost.

Uvod

Ništa toliko ne traži i ne vapi za jednom revizijom koliko naša sadašnja spoznaja o islamu. Pošto danas s raznih strana i od strane raznih „autoriteta“ slušamo razne priče o njemu, često samo zato i nismo u prilici da donesemo vlastiti, kritički i objektivni sud u vezi s njime. Istovremeno, što neki osjećaju a priori negativan stav prema najmlađoj religiji, oni i imaju neku svoju spoznaju i istinu o njemu. Pri tome su to najčešće djelimične istine ili poluistine, ali ne i cijele istine. Polazeći od današnje medijske i druge slike o islamu u kojima su kriteriji spoznaje okrenuti naglavačke, svakako da prvo nećemo doći do adekvatne spoznaje u vezi s njime. Upravo zato nećemo ni moći otvoriti novo doba u našim međusobnim odnosima dok ne pročistimo svoje „historijsko pamćenje“ i ne otklonimo iz svog teološkog pamćenja mnoge zablude u vezi Poslanikove (Muhamedove, a. s.) vjere u Boga.

Razgovarajući, sigurno je da ćemo prvo doći do toga da konstatiramo duboku unutarnju povezanost između naših vjera. Ukoliko je budemo spontano i refleksno svjesni, svakako da ćemo bez teškoća moći otvoriti novo doba u pravoslavno-islamskim odnosima, a ono svima treba, jer smo umorni od konfrontacija i sterilnih teoloških rasprava. I sadašnja pravoslavna epistemologija islama uglavnom je onakva kakva je bila u srednjem vijeku, a što npr. ne bismo mogli reći i za katoličku epistemologiju. Stoga se s njom ne može naprijed već samo nazad, ili na vraćanje na stanje „statusa quo“ u našim međusobnim odnosima. I danas se za islam najčešće veli da je „heres“, pri čemu se u vezi s tom tvrdnjom nigdje ne nude jasni i obrazloženi stavovi. Pošto je tradicionalno pravoslavno bogoslovlje u pogledu pitanja o istini uvijek naglašavalo svu važnost crkvenih sabora, sad zbog te tvrdnje ne možemo izbjeći važnost sljedećeg pitanja: da li je islam na nekom našem pomjesnom Saboru pravoslavne crkve proglašen za heres? A ako pak nije, na čemu se danas temelji tvrdnja crkvene hijerarhije i klera da je islam jedna od mnogih heresi? Pri tome se sve to da čuti u svakodnevnim razgovorima, ali i na nekim tribinama. Međutim, ako je islam nekad na nekom pomjesnom, lokalnom saboru proglašen za „heres“, zar nije došlo vrijeme da se s njega, odnosno s muslimanova vjerovanja u Boga skine anatema. Istovremeno je važno znati i sljedeće: da li je na nekoj od pravoslavnih konferencija bilo dijaloga ili polemike u vezi s njime? Pozitivna saznanja svakako da bi koristila. Danas što

bi mnogi željeli znati svakako da se tiče odgovora na sljedeće pitanje: može li se pozivanje na neke stavove nekih svetih otaca, ovdje na stav sv. Jovana Damaskina (VII st.), čiji su stavovi preneseni u Savinu *Krmčiju (Zakonopravilo)*¹ držati i za službeni stav Crkve? Zapravo, kakva je danas službena istina pravoslavnog bloka i njegove crkve o islamu? Međutim, ako se danas Damaskinovi stavovi o islamu drže i za službeni stav Crkve, ne dolazimo li sada u situaciju da jedno znanje poistovijetimo s istinom i time se zamjerimo samoj istini.

Svakako da se pozivanjem na autoritet u Crkvi uvijek dolazilo do istine pa je ona uvijek bila starija od autoriteta. Međutim, što se za nju znalo samo zahvaljujući autoritetu, pitanje je sad: koji sada autoritet na hrišćanskom Istoku stoji iza tvrdnje da je islam „heres“, a što se i danas na razne načine naglašava.

U vezi pak sa samim pitanjem kako ćemo revidirati svoje teološke stavove o islamu, kojom metodom i spoznajom, odgovor je uvijek jedan: ne drugačije do ekumenskom metodom i spoznajom koja podrazumijeva i jednu elastičniju egzegezu svetog teksta. Razgovarajući, doći ćemo do saznanja šta je to što nam je zajedničko, a šta je to što nije. Zapravo, koje su to istine i koja saznanja? Zatim ćemo uvidom u sam Kur'an i sjećanjem na Poslanikovo iskustvo doći do jasnog saznanja šta smo mi za islamsku ortodoksiju? Jasno da će samo ravnopravni voditi uspješan razgovor i dati važnost i pitanju o međusobnoj upućenosti i povezanosti između dviju Abrahamovih religija. Ali, kad su u pitanju naši dobronamjerni i čovječni odnosi s muslimanima, mi na hrišćanskom Istoku imamo šta naučiti, sjećajući se ovdje braće katolika i nekih protestanata.

Papa Jovan XXIII svoju ljubav prema muslimanima iskazao je i tako što je preinačio jednu molitvu čiji su neki stavovi vrijeđali vjerska osjećanja muslimanskog čovjeka, a koji su glasili: „Budi kraljem svima onima koji su još obavijeni tamom idolopoklonstva i islama“.²

Ideologije su nas uvijek dijelile i odvajale

Nigdje kao na našem Balkanu ideologije nisu pokazivale svoje nečovječno i nemoralno lice. Neke od njih samo zato u sebi su nosile rasistički i šovinistički naboj, sijale su međunacionalnu mržnju, pa su samim tim uvijek bile onaj destabilizirajući faktor na Balkanu. Pošto su bile „inficirane“ bolešću ekskluzivizma, opstajale su u svijesti balkanskog čovjeka, zahvaljujući njegovoj naivnosti i nezrelosti. Mi

danas prvenstveno zbog njih, ali i naših nekih karakternih mahana, ne znamo za solidarnost i altruizam kad je u pitanju sudbina drugog čovjeka – čovjeka druge vjere, nacionalnosti i kulture.

Naše vjerovanje što se ne pokaza onim pravim koje samo zna i umije apsorbirati cijelo naše biće nije nas uspijevalo očovječiti i osposobiti za praštanje i pokajanje, u čemu je i naš osnovni grijeh. Upravo i zato veoma je teško odgovoriti na sljedeće pitanje: da li se poslije Srebrenice, Vukovara i Kosova može govoriti o međusobnoj upućenosti jednih na druge? Ali, što je neko sad hrišćanin, a neko musliman, on ne može a da ne govori o tome i da ne razmišlja o izgradnji Abrahamove ekumene na našem Balkanu. Istovremeno, što je sada neko hrišćanin, on mora raditi na dolasku Carstva Božijeg kojeg ovdje isključivo držim za „činjenicu povijesti, ne i za činjenicu psihologije“ što ga je takvim držala stara egzegeza. Kako se u pravoslavnoj spoznaji islam identificira s „turskim zlovjernim bezbožjem“,³ eto sad prvog razloga zbog čega pravoslavni hrišćanin neće ni razmišljati o bilo kakvoj povezanosti hrišćanstva i islama. Stoga on neće ni ulaziti u dijalog s muslimanom u vezi s navedenim pitanjem. Budući da se sve to čini ne u običnoj nego u bogoslužbenoj knjizi,⁴ islam će on i doživljavati u negativnom kontekstu. Na kraju, što se od muslimana traži da prilikom prelaska na pravoslavlje „prokune“⁵ sve ono u šta je do jučer vjerovao, nije sada teško reći šta je islam za crkveni kler i hijerarhiju i danas. Ali, što na hrišćanskom Istoku ne znamo za neutralnost Crkve prema državi i naciji, i za neutralnost države prema Crkvi, a što nas sve vraća sjećanju na državnu Crkvu, i na poznati koncept odnosa Crkve i države („simfonija“) – to se na pravoslavnom Istoku tokom njegove povijesti srećemo i s ovakvim situacijama: niko drugi do bizantijski car M. Paleolog, koji napisao „najveću vizantijsku apologiju protiv islama“, kako veli u svojoj knjizi *Presveto Trojstvo* profesor Bakšić (Zagreb, 1941. god., str. 198). Istovremeno jedan drugi car naveo je bizantijsku crkvu, veli Stiven Ranismen u svojoj knjizi *Vizantijska civilizacija* da skine anatemu s islamskog Boga, ali je to smatrano kao heres, veli autor iste knjige (Minerva, Beograd, str. 128).

Riječ je o bizantijskom caru Manojlu Komnenu. Polazeći sada od gornjih situacija, a u kontekstu priče o našoj međusobnoj vjerskoj upućenosti jednih na druge, navedeno pitanje u srednjovjekovnom pravoslavnom društvu bilo bi pitanje ne samo za Crkvu već i za državu. Ali, kako je sadašnja demokratska država u odnosu na Crkvu neutralna, navedeno pitanje bitno je pitanje za Crkvu i njene sabore i njene

akademske institucije. Šta nam sada, s obzirom na sve ono što sam rekao, dolazi kao najglavnije, nije teško reći. Svakako to da u muslimanu otkrijemo svog bližnjeg kako bismo s njim razgovarali o navedenom pitanju. Muslimanu to sve ne treba, jer smo mi kao „narod Knjige“ – njemu bliski. S obzirom na sve, sad se da zaključiti sljedeće: pravoslavne crkve trebaju napraviti u svojoj spoznaji islama „kopernikovski obrt“ da bismo danas razgovarali o međusobnoj povezanosti. Međutim, naše akademske strukture u Crkvi za takvo nešto ipak nisu ni voljno ni teološki spremne. Nema ovdje dobre volje ni za izgradnju Carstva Božijeg sa zapadnim kršćanima, niti iste za izgradnju Abrahamove ekumene na Balkanu s muslimanima.

Iako znamo šta je sve islam oduzeo Hristu, a prvo ono što su mu dali Evanđelje, Pavle i Crkva, islam zbog svog osnovnog stava prema njemu, ipak, zaslužuje naše poštovanje. Kako se u Kur'anu za Isusa i njegovu majku veli „znamenjem svjetovima učinismo ih“ (Sura 21: 91), to saznanje maksimalno će ići naruku međusobnom približavanju jednih drugima. Na međusobnoj upućenosti svakako da će poraditi i jedno drugo saznanje kojim se veli: „muslimanski živalj poštovao je grob svetog Save i mileševskoj bogomolji darovao veću milost nego hrišćani, a zatim drugo mjesto poštovanja kod muslimana bila je Bogorodica čajnička“⁶. Ali, kako je međusobno poštovanje i svijest o međusobnoj upućenosti stvar našeg „najzrelijeg ekumenskog iskustva“, to je navedeno iskustvo danas u paru s našom ekumenskom spoznajom, premda ćemo jedni drugima svojim čitanjem i tumačenjem svetog teksta osigurati međusobno poštovanje, a ukoliko ne živimo svoje vjerske istine, njega nećemo moći ni registrirati u našim međusobnim odnosima.

Nemamo li svi mi jednog „oca“?

Samo pravilnim razumijevanjem i tumačenjem Biblije i Kur'ana osigurati ćemo međusobno poštovanje

Islam svakako da zaslužuje i s naše hrišćanske strane svako poštovanje. Dok su mu mnogi na Zapadu to osigurali i svojim službenim stavovima, na hrišćanskom Istoku već ne znam za takvo nešto. Da smo se u svom iščitavanju svetog teksta vraćali proroku Malahiji, sigurno je da bismo o njemu danas mnogi drugačije razmišljali. „Nemamo li svi mi jednog Oca? Nije li nas jedan Bog stvorio?“, pita se prorok Malahija

(Mal, 2, 10). Pošto nas je On sve stvorio, ne možemo sada između sebe ne biti braća koja za svog „oca“ imaju Boga Biblije i Kur'ana.

Međusobne upućenosti i povezanosti sad smo svjesni po jednom tumačenju jednog biblijskog teksta. Ali, kao što ćemo svojim tumačenjem svetog biblijskog i kur'anskog teksta osigurati poštovanje, tako ćemo isto nekom i uskratiti. Ne dolazi li nam sada kao glavno pitanje: kako razumiješ i tumačiš sveti tekst? Međutim, tog razumijevanja nikad ne smije biti na štetu ljubavi i dobra, od jednog razumijevanja Biblije ili Kur'ana oni su uvijek stariji i važniji. Međutim, što je sveti tekst bio različito tumačen, pa je tumačenje prvo bilo u raskoraku s općim duhom naših vjera, znamo za situacije koje ne mogu služiti na čast ni hrišćanima ni muslimanima. Tako, npr., crkveni antijudaizam koji se u svijesti rane Crkve pojavio kod nekih crkvenih otaca bio je, kako neki kažu, uvod u kasniju pojavu antisemitizma. Neke Isusove izjave u vezi s jevrejskim narodom (Mt, 24, 1–3; Mt, 11, 12–14; Mt, 21, 19; Mk, 11, 22; Jovan, 8, 23; 8, 44), što su bile pogrešno tumačene, davale su teološku legitimaciju Crkvi da katkada bude netolerantna prema Jevrejima.

I u Kur'anu se srećemo s nekim ajetima koji imaju antihrišćansku notu (Kur'an, 5: 51; 4: 157), ali, kako smo mi hrišćani „sljedbenici Knjige“ (Sura 3: 64) prilikom tog tumačenja Kur'ana moramo voditi računa u kojem su historijskom kontekstu nastali pojedini kur'anski ajeti i na koje se oni odnose situacije. Da bismo na pravi način razumjeli osnovni duh Kur'ana, ali i Evanđelja, prvo moramo voditi računa o tome. Upravo zato ovdje i kažem da su neki ajeti iz Kur'ana, a u vezi s nama hrišćanima, izgubili na svojoj važnosti. Islam od nas hrišćana svakako da zaslužuje poštovanje i zbog onoga šta u Kur'anu piše o Isusu iz Nazareta. Premda sve to pisanje ima važnost za muslimana (Kur'an, 61: 6), ali ne i za hrišćanina, muslimanu zbog toga ne možemo uskratiti poštovanje. Neslaganje otuda neće nas odvesti nepoštovanju. Iako se u svom tom pisanju ne radi ni o kakvoj hristologiji već o isusologiji, Isus je po svojoj važnosti za muslimana odmah iza Muhameda, a. s., a to puno govori. Jasno je da ono u šta vjeruje hrišćanin i Crkva – kad je u pitanju Isus Hristos – da to neće povjerovati musliman, ali, obojica vjeruju u Isusa kao Božijeg poslanika. S obzirom na osnovnu strukturu naših vjerovanja, neslaganja su naša neminovnost, ali, zašto bismo zbog njih bili netolerantni. Međutim, sva povijest Crkve bila je u znaku vjerske netolerancije pa se u vezi s time najčešće sjetim jedne Pavlove rečenice Galatima: „Ako se pak međusobno ujedate i izjedate, pazite da jedan drugoga ne istrijebite“ (Galatima, 5, 15).

Tumačeći Evandjelje i Kur'an, danas nam kao važno, ako ne i kao najvažnije, dolazi sljedeće: da se između sebe upoznamo kao braća, jer samo će braća raditi na dolasku Carstva Božijeg u našu sredinu i na izgradnji Abrahamove ekumene. Međutim, do takve spoznaje s lakoćom ćemo doći. Čitajući Kur'an, zaključujemo da su vjernici braća (Kur'an, 49, 10), a tumačeći jednu Isusovu izjavu (Luka, 10, 27), konstatirat ćemo da nam je drugi uvijek bližnji.

Ali, kako danas mnogi hrišćani ljubav prema bližnjem ne određuju po etičkom nego po teološkom ključu, oni pravi hrišćani danas su malo i gotovo nevidljivo „stado“. Nama su danas najčešće bližnji samo oni s kojima dolazimo u svakodnevni dodir na našim liturgijama, koji sa nama slave istu sv. euharistiju, ali ne i oni koji trebaju našu pomoć. Današnji hrišćani otuda me svojim ponašanjem daleko više podsjećaju na starozavjetne Jevreje, kod kojih se ljubav prema bližnjem određivala samo po teološkom kriteriju. Bližnji su otuda bili oni koji su bili vjerni Zakonu, a što je Isus sasvim jasno jednom svojom izjavom otklonio (Mt, 5, 43; Luka, 10, 25–37).

Pošto je Jürgen Habermas pitanje istine držao za najvažnije pitanje u sferi čovjekove komunikacije, korijene naših konfliktnih i napetih situacija vidim prvo u nedovoljnom poznavanju istine kao takve. Nas su djelimične istine, a zatim i razne poluistine, maksimalno otuđivale od zapadnih hrišćana i muslimana. Pri tome, sve to ne bijaše slučajno nego uvijek s određenim ciljem. Manje-više svi smo mi zbog date koristi znali i umjeli djelimične istine držati za cijelu i potpunu istinu. Upravo zbog nje nismo mogli izbjeći ideologizaciju istine u državi i teologizaciju istine u Crkvi.

Rekao bih da naše sveukupno znanje o islamu ne karakterizira toliko neznanje, koliko djelimično znanje, koje se apsolutizira i tako uzima za cijelo i potpuno znanje. Međutim, sve se to čini zbog određenog interesa i razloga, pa interes i taj razlog bivaju važniji od same istine. Da bi se danas „izliječili“ od svega toga, moramo ući u međureligijski dijalog u kojem ćemo držati za istinu ono u vezi s čime se prvo složimo u dijalogu.

Da bismo otvorili novo doba u našim međusobnim odnosima, međusobnu upućenost jednih na druge, kao vjernici moramo braniti teološkim argumentima, a kao građani jedne države moramo se uvijek sjetiti šta nam dolazi kao najvažnije. Težnja ka općem nepartikularnom dobru zar nam ne dolazi kao najvažniji cilj! Međutim, potreba za međusobnom upućenošću neće se javiti u našoj religijskoj spoznaji ukoliko

jasno ne definiramo svoje vjerske identitete. Pri svemu tome, jedno je sigurno: ukoliko svoj međusobni odnos svodimo na odnos ortodoksije i heterodoksije, pravovjerja i krivovjerja, potreba za međusobnom upućenošću u nama se sigurno neće ni pojaviti.

Što je pravoslavna Crkva isključivo sebe, ne i drugu crkvu, ne i drugi vjerski identitet, vidjela kao „stub i tvrđavu istine“, u njoj nikada nije ni živjela želja za međusobnom komunikacijom. Kako se i danas u našoj *Enciklopediji pravoslavlja* veli da su katolici „zbog filokve“ pali u heres,⁷ nije onda teško reći šta bi bio islam za pravoslavnu epistemologiju i u današnjem vremenu.

U svojoj knjizi *Osmansko carstvo* Halil Inaldžik piše da se Sulejman I (XVI st.) predstavljao poglavarem Muhamedove zajednice (str. 59), iz čega se i da zaključiti da su nekada bizantijski carevi i turski sultani bili i čuvari ortodoksije. Međutim, to svakako bijahu i najgora vremena za heterodoksne. Ali, kako se hrišćansko razumijevanje ortodoksnog uvijek razlikovalo od onog islamskog, to i danas između nas i muslimana neće biti saglasnosti u vezi s tim najvažnijim pitanjem. Ali, što apostol Pavle u svojoj Poslanici Jevrejima piše da je Bog od davnine mnogo puta i na mnogo načina govorio našim očevima preko proroka (Jev., 1, 1), to su nam naše različitosti od samog Boga date. S njima se moramo miriti, pa niko od nas nema monopol ni na istinu ni na spasenje. Svi mi ulazimo u plan Njegova spasenja, koje nam se u našoj povijesti na razne načine ponudilo. Na nama je sada kojom ćemo vjerom na tu ponudu da odgovorimo.

Šta smo jedni za druge dolazi nam kao najvažnije pitanje?

Čitajući Medinski ustav i Djela apostolska (D, a, 4, 32) bez ikakva intelektualnog napora saznat ćemo dvije stvari: kakvi su bili međuljudski odnosi u najranijem islamskom i hrišćanskom društvu, a zatim šta su hrišćani i muslimani bili između sebe. Pošto su najraniji odnosi u Crkvi bili harmonični, međusobna upućenost jednih na druge maksimalno je živjela pa s tim u vezi i čitamo: „bijahu jedno srce i jedna duša“ (D, a, 4, 32). Istovremeno i u najranijem islamskom društvu hrišćani, Jevreji i muslimani ubrajaju se u članove islamske zajednice. Sada zato možemo govoriti ne samo o hrišćanskom već i o onom islamskom ekumenizmu. Međutim, kad su u Crkvi počele diobe, pa prvo znamo za laike i kler, a čega nije bilo u najranijoj Crkvi, hrišćani više ne bijahu jedno srce

i jedna duša. Tako, npr., Demetrije, biskup Aleksandrije, protestira i zahtijeva da se Origen vrati u Aleksandriju – „jer ne pristoji da laik drži homiliju pred biskupima“.⁸

U vezi pak sa samim pitanjem šta smo jedni za druge, nije teško odgovoriti. Ne samo po Kur'anu (49: 10), već i po Evanđelju (Marko, 3, 55) vjernici su između sebe braća. Pri tome je u obama slučajevima koncept bratstva određen po etičkom, ne i drugom ključu, pa s tim u vezi Poslanik islama i veli: „Niko od vas neće istinski vjerovati dok ne bude želio svome bratu ono što želi samome sebi“.⁹ Kako se u Kur'anu jasno veli: „Vjernici su braća“ (Kur'an, 49: 10), a ne kaže se „muslimani su samo braća“ – navedeni ajet ima izuzetnu važnost. Pravi vjernici između sebe ne mogu da ne njeguju druge do bratske i prijateljske odnose, pa svijest o međusobnoj povezanosti i upućenosti ne može da ne živi. Budući da Isus jasno veli da ko izvrši volju Božiju da mu je brat, sestra ili majka (Marko, 3, 55), hrišćaninu je otuda i musliman brat, ukoliko on izvršava volju Božiju. Izvršavanje volje Božije (Marko, 3, 55) otuda nas sada i čini braćom pri čemu to izvršavanje nije nimalo lahko, jer se prvo moramo odreći mnogih stvari kako bismo udovoljili ne svojoj nego Njegovoj volji. Premda nam je jasno šta bi drugi, te i musliman bio hrišćaninu, ako ispunjava volju Božiju, pitanje sad: šta bi bio hrišćanin za muslimana? S tim u vezi imamo jasan odgovor u suri „Trpeza“ (82) u kojoj čitamo: „I svakako da su vjericima najbliži prijatelji koji govore: 'Mi smo hrišćani'. Rekao sam da se u našem pravoslavnom kontekstu o drugom najčešće nije razmišljalo kao bratu i bližnjem. Pri tome se i danas ta tvrdnja prvenstveno odnosi na naše monaške zajednice. Tako, npr., naši isihasti Turke su doživljavali kao „kaznu Božiju“, a Rimsku crkvu nikad nisu ni uzimali za spasonosnu crkvu. Međutim, jasno je da su svemu tome išle naruku razne okolnosti... Ali, u vezi sa samim pitanjem zašto nam je potrebna međusobna upućenost jednih na druge, odgovor je u sljedećoj tvrdnji: drugi mi je uvijek potreban kako bih se ostvario kao religiozno, moralno i političko biće. Zatim će nas međusobna upućenost jednih na druge i odvesti ka tome da se „na razborit i promišljen način brinemo jedni za druge“.

Pošto se poslije 11. septembra 2001. godine sve više srećemo s „harajućom islamofobijom“ na jednoj strani i s nedužnim stradanjima hrišćana u pojedinim islamskim zemljama na drugoj strani, to su veze između hrišćana i muslimana u pojedinim zemljama veoma tanke i krhke. Međusobna upućenost i povezanost na izgradnji jednog čovječ-

nijeg i moralnijeg svijeta nije pitanje ni za jednu ni za drugu stranu. Međutim, mi bez njih ne možemo živjeti, pa o njima danas prvo treba svjedočiti naša međusobna solidarnost. Mi se moramo, ako smo hrišćani, solidarisati s muslimanima tamo gdje oni kao nevini i nedužni trpe od strane tzv. hrišćana; i obrnuto, muslimani, ako drže do svog identiteta, moraju se solidarisati s hrišćanima koji nepravedno stradaju i trpe od muslimana. Pošto je i danas on moj susjed i komšija, prijatelj ili rođak, pa otuda i bližnji, ne i daljni, mi ovdje dijelimo zajedničku političku i historijsku sudbinu. Međusobna blizina upućuje nas jedne na druge pa na njezine izazove moramo odgovoriti. Kako? Svakako ja kao hrišćanin ne drugačije do ljubavlju.

Pitanje o našoj međusobnoj upućenosti i povezanosti kao naše veoma važno pitanje

Pitanje o našoj međusobnoj upućenosti i povezanosti tematizirao sam sjećajući se Isusa iz Nazareta i Muhammeda Resulullaha iz Meke. Pri tome nam uvijek o karakteru njihove upućenosti govori sam karakter njihova poslanja. Razmišljajući o njemu (Luka, 4, 17; Sura VI: 20; 5: 19), njihovo poslanje na početku njihova djelovanja imalo je uski, regionalni i nacionalni karakter, i bilo je isključivo zbog religijskih, ne i drugih ciljeva.

Stoga Poslanik islama jasno veli: „Nisam poslan da proklinjem, već da pozivam i milost Božija da budem. Veliki Allahu moj, uputi moj narod, jer ne znaju“. Premda nam Matejev Isus jasno veli da je „poslan samo izgubljenim ovcama doma Izrailova (Matej, 15, 24), vaskrsli i Pavlov Gospod (Rim, 10, 9), obraćajući se svojim učenicima, kaže: „Krstite sve narode“ (Matej, 28, 19). Dok se na početku jedna upućenost, a time i jedno poslanje, isključivo tiče samo jednog naroda, kasnije ono prelazi regionalne i nacionalne granice i tako postaje i univerzalno i svjetsko. Mислеći na Poslanika islama Šehid Morteza Motahhari u jednoj svojoj knjižici veli: „Najviše je radio da svima olakša“.¹⁰ Hrišćanin to isto može reći za Isusa iz Nazareta (Lk, 7, 36–50; Mk, 16, 9). Stoga je njihova upućenost na druge pored vjerske imala i drugu dimenziju. Drugačije govoreći, ona je bila sam odgovor na ljudske potrebe. Ali, što na jednome mjestu Poslanik islama veli: „Slavljeni Bože, hvala ti; svjedočim da nema Boga osim Tebe i da ćemo se Tebi vratiti“,¹¹ Muhamedova, a. s., upućenost na Najvišeg sad je u funkciji jednog svjedočanstva.

Istovremeno i Jovanovo Evanđelje u svojoj cjelini bilo je i ostalo jedno svjedočanstvo¹² – svjedočanstvo u korist najvažnije Istine.

Valja reći da se i Isusova i Muhamedova, a. s., upućenost na druge nije ticala samo čovjekova vječnog već i onog privremenog, političkog spasenja. S tim u vezi, šta reći za Isusov govor u Nazaretskoj sinagogi (Lk, 4, 16–30) i druge Isusove situacije (Lk, 7, 21, 22). Isus nam otuda i stavlja na znanje da nam je drugi potreban kako bi se mi vječno spasili, i da smo mi njemu potrebni kako bi se on trenutno spasio. U hrišćanstvu spasenje otuda ima eshatološku i političku dimenziju. Upravo zato hrišćanska soteriologija i govori o „sakramentu brata“. Polazeći od jednog Muhammedova hadisa u kojem se kaže: „Niko neće istinski vjerovati dok ne bude želio svome bratu ono što želi samome sebi“¹³, o zrelosti muslimanove vjere sad svjedoči muslimanov odnos prema drugom koji mu je sada brat. Stoga se i u islamu musliman neće spasiti, neće uživati Njegovu milost, ukoliko ne želi drugom ono što želi samom sebi. Međusobnu upućenost jednih na druge otuda ćemo najkvalitetnije živjeti kroz odnose bratstva koji prvo neće biti tamo gdje nema međusobne solidarnosti. Danas nam je ona, a sve s obzirom na mnoge znakove u našem vremenu, itekako potrebna pri čemu će hrišćanin te znakove uvijek „istraživati i tumačiti u svjetlu Evandjelja“, musliman ne drugačije do u „svjetlu Kur’ana“.

I sad sve to ukazuje na sljedeće: u hrišćanstvu postoji duboka unutarnja veza između religije, morala i politike. Toga istog svjesni smo u islamu pa hrišćanstvo i muslimanovo političko gledište ne može živjeti na štetu morala. Hrišćanin, što svoj posljednji i najvažniji cilj ne vidi na horizontu svoje imanencije, pa time ne ni u državi, već u ostvarenju Carstva Božijeg, on ovdje uvijek i mora razmišljati o dubokoj unutarnjoj povezanosti religije, morala i politike. Definirajući čovjeka kao „društveno biće“ (Aristotel), naša međusobna upućenost ne može ne biti prvenstveno zbog toga.

Otuda je ona ovdje naša sudbina i neminovnost. Naše današnje iskustvo govori nam da je ona u svojoj krizi pa čovjeka prije prepoznajemo kao „egoistično“ nego kao „društveno biće“. Međutim, kad o njoj razmišljamo u religioznom kontekstu, velim da je njena kriza nastupila zato što jedni druge ne poznajemo na pravi način. Da bi nje danas bilo više u našim međusobnim odnosima, nužno je prvo reći istinu zbog same istine, a zatim zbog onih ciljeva koje Gospod traži od nas da ostvarimo na svoju korist i Njegovu slavu. Međutim, ono što je

rekao kur'anski islam o Isusu i hrišćanstvu sigurno je da će muslimana upućivati na hrišćanina, ali, ono što je Crkva rekla u vezi muslimanom i Njegovim Poslanikom, hrišćanina neće upućivati na muslimana. Stoga nam kao najvažnije dolazi da razgovaramo kako bismo došli do spoznaje istine u vezi s nama i našim vjerovanjima u Boga.

Zaključak

Pošto je i danas musliman moj komšija, prijatelj ili rođak, mi ovdje dijelimo zajedničku političku i historijsku sudbinu. Stoga ćemo od naše neupućenosti imati zajedničku štetu, a od zajedničke upućenosti zajedničku korist. Međusobna blizina upućuje nas jedne na druge pa istu danas ne možemo izbjeći. Međutim, našu međusobnu upućenost jednih na druge tokom naše tragične političke prošlosti razbijali su različiti subjekti i političke ideologije. U vjerskom fanatizmu, teološkoj isključivosti, u pojavi raznih nacionalizama, u političkom kalkuliranju stranačkih, političkih i vjerskih vođa, ona je imala svoje trajne protivnike koji gotovo nikad nisu bili politički i historijski mrtvi. Uvijek su radili svoje „prljave“ poslove. Bivajući bez savjesti, uvijek su ih s lahkocom izvršavali i privodili kraju. Svemu tome danas ćemo se efikasno suprotstavljati ako „iz dna duše vršimo, ne svoju, nego Božiju volju“. Premda to nije nimalo lahko, vjernik za drugu borbu i ne zna.

Razgovarajući, danas ćemo prvo doći do dviju važnih spoznaja koje će nas samo približiti: mi i muslimani vjerujemo u Boga Stvoritelja (Post, 1, 1; Sura 7: 29), a zatim različito vjerujemo u Isusa (Kol, 2, 9; Araf, 158). Ali, kako je hrišćanstvo na našem Balkanu, a i drugdje, od strane klera i hijerarhije propovijedano kao sva suprotnost islamu, mi prvo zato nismo ni svjesni one unutarnje povezanosti između naših vjera. Svijest o njihovoj međusobnoj upućenosti nije živjela ni u svijesti Crkve, ni u svijesti kod običnog pravoslavnog vjernika. Šta su, npr., Augustin, sv. Toma Akvinski, sv. Grgur Nazijanski, sv. Grgur iz Nise i drugi latinski i grčki oci bili upućeni na Platona, Aristotela i Plotina, kasnije znamo za hrišćansku teologiju. Biti hrišćanin sad, između ostaloga, za Grgura Nazijanskog nije drugo ništa ni značilo do voditi „filozofski život u duhu, daleko od svijeta“. Jedna upućenost donijela je Crkvi jednu teologiju, od koje je Crkva imala veliku korist.

Što različito vjerujemo u Boga, od nas On uvijek i ne traži da isto činimo. Stoga i znamo za dva različita stila življenja i za dvije suprotne

kulture. Pošto se u Kur'anu jasno veli da su vjernici, a ne muslimani braća između sebe (Kur'an, 49, 10), naša upućenost jednih na druge prvenstveno ima bratsku dimenziju. Ona je u funkciji izgradnje bratskih odnosa pa je u tome i sav njen smisao ■

Mutual Connectedness and Interdependence as Our Common Destiny

Marko P. Đurić

Summary

In the present paper the author deals with the issues of interconnectedness and interdependence of Christians and Muslims, primarily from his own religious perspective. However, in his view this interconnectedness had never existed between Balkan Serbian-Orthodox Christians and Sunni Muslims, and as a result, the history of these relations is not exemplary. The author perceives interconnectedness between Christians and Muslims, and two historic churches respectively, as a crucial need at the present historic conjuncture. Understandably, this interconnectedness should not be pursued at the expense of one's own identity, but as a way of its enriching and building religious peace among Balkan believers. The crux of the matter is that without peace among different religions, there could be no peace among Balkan peoples. In order to achieve this goal it is indispensable for us to learn the truth about the other, both in theological and other respects.

Key words: peace, Christianity, Islam, theology, church, Bible, Qur'an, God, Jesus, Muhammad, a.s., neediness, interconnectedness ■

Literatura:

- Miodrag M. Petrović: *Zakonopravilo svetog Save o Muhamedovom učenju*, Beograd, 1997. god., str. 51.
- Luigi Accattoli: *Kad papa traži oprostnje*, Franjevački institut za kulturu mira, Split, 2000. god., str. 24.
- Miodrag M. Petrović: *Zakonopravilo svetog Save o Muhamedovom učenju*, str. 61.
- Arhimandit dr. Justin Popović: *Veliki trebnik*, izd. Eparhija Raško-prizrenska, sa predgo-

- vorom dr. Artemija, episkopa raško-prizrenskog, 1993. god., str. 399–401.
- Ar. dr. Justin Popović: *Veliki trebnik*, str. 399–401.
 - Miodrag M. Petrović: *Zakonopravilo svetog Save o Muhamedovom učenju*, str. 52, 55, 56, 57, 58, 59.
 - Dr. Boris Nivelić: „Prilog unutrašnjem sagledavanju islama“, *Islamska misao*, br. 137, 1990. god., str. 17.
 - *Enciklopedija pravoslavlja*, III tom, Savremena administracija, Beograd, 2002. god., str. 1631.
 - Alexandre Faire: *Laici u počecima crkve*, KS, 1988. god., str. 62.
 - Adnan Silajdžić: *40 hadisa sa komentarom*, Sarajevo, 1993. god., str. 125.
 - *Muhamed, s. a. v. s.: Uzvišeni moral Božijeg poslanika*, Kulturni centar Islamske Republike Iran, Beograd, 2006. god., str. 45.
 - Isto, str. 49.
 - *Leksikon temeljnih religijskih pojmova*, Prometej, Zagreb, 2005. god., str. 478.
 - Adnan Silajdžić: *40 hadisa sa komentarom*, str. 125.